

بررسی ادغام در شرکت‌های سهامی و لایحه جدید تجارت در حقوق ایران

فرحناز امیرخانی دستگردی^۱

چکیده

بحث ادغام شرکت‌ها از آن دسته مباحثی است که هیچ‌گونه سابقه‌ای در قانون تجارت ایران نداشته است. ادغام در مفهوم کلی خود، کنترل دو یا چند شرکت تجاری است که در آن شخصیت حقوقی شرکت یا شرکت‌های ادغام شونده منحل می‌گردد و به دو صورت ساده و مرکب قابل انجام است. در حقوق ایران قانون تجارت در خصوص ادغام شرکت‌های تجاری از جمله سهامی، سکوت کرده است و هیچ‌گونه مقرراتی هرچند پراکنده در این خصوص وجود ندارد. تا اینکه در لایحه جدید قانون تجارت مصوب سال ۱۳۸۴ مبحثی تحت عنوان ادغام شرکت‌های تجاری مطرح گردید. که یکی از نوآوری‌های لایحه تجارت در خصوص شرکت‌های تجاری به شمار می‌رود. ادغام شرکت‌های تجاری موضوع باب سوم قانون تجارت از جمله شرکت‌های سهامی تا زمانی که موجب ایجاد تمرکز و قدرت انحصاری نشود، در سایر شرکت‌های تجاری مجاز خواهد بود که امید است شرکت‌های تجاری در ایران از این تأسیس حقوقی برای توسعه فعالیت‌های تجاری و رشد خود در بازارهای داخلی و عرصه تجارت جهانی استفاده کنند.

واژگان کلیدی: ادغام، حقوق ایران، شرکت‌های سهامی، لایحه جدید قانون تجارت

^۱ کارشناسی‌ارشد حقوق خصوصی، استاد دانشگاه پیام نور واحد بروجن farnaz.amir.67@gmail.com

مقدمه

در حقوق ایران در قانون تجارت مصوب سال ۱۳۱۱ و لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب سال ۱۳۴۷، هیچ اشاره‌ای به بحث ادغام شرکت‌های تجاری نشده است. اگرچه در سال‌های اخیر، در برخی از قوانین بطور پراکنده و متفرقه مقرراتی در باب ادغام شرکت‌های دولتی و تعاونی مشاهده می‌شود اما مقرراتی کامل و جامع در این باب در خصوص شرکت‌های تجاری به ویژه شرکت‌های سهامی موجود نیست. در حقوق ایران قانون تجارت که تنها مرجع در مورد شرکت‌های تجاری است، در خصوص ادغام اینگونه شرکت‌ها ساکت بوده و در مورد ادغام شرکت‌های سهامی که قسمت اعظم شرکت‌های تجاری را تشکیل می‌دهد، هیچگونه مصوبه یا عنوانی وجود ندارد.

از آنجائیکه مقررات بیان شده منحصر به ادغام شرکت‌های دولتی، شرکت‌های بیمه و بانک‌هاست، این مقررات قابل تسری به دیگر شرکت‌های تجاری از جمله شرکت‌های سهامی نیست. زیرا در حقوق ایران خصوصاً در قوانین تجاری، ادغام شرکت‌هایی مانند شرکت‌های سهامی پیش‌بینی نگردیده و همین مسأله سبب شده است که ادغام در میان حقوقدانان ایرانی مفهومی ناشناخته باشد.

از مهمترین موضوعات در بحث ادغام شرکت‌های تجاری، تعیین آثار و تبعات آن بر سهامداران، طلبکاران و بدهکاران شرکت‌های طرف ادغام و همینطور طلبکاران و بدهکاران غیرسهامدار و ... است که در این میان شرکت‌های سهامی بیش از سایر شرکت‌ها ثابت‌قدم هستند. از این‌رو در این مقاله به تعریف و مبانی ادغام در حقوق ایران و ادغام شرکت‌های تجاری از نوع شرکت‌های سهامی و آثارش از نگاهی دیگر پرداخته شده که این نهاد حقوقی در لایحه جدید قانون تجارت مصوب سال ۱۳۸۴ در خصوص شرکت‌های تجاری تأسیس شده است. و در نوع خود یک ابتکار به حساب می‌آید.

۱۰۴

تعریف و مفهوم ادغام

ادغام از لحاظ لغوی معانی متعددی دارد از جمله به معنای درهم فشردن و فرو بردن دو چیز، آمیختن و ترکیب کردن. اما در معنای اصطلاحی، ادغام یعنی شرکت تجاری ادغام‌کننده می‌تواند با رعایت مقررات قانونی، شرکت یا شرکت‌های تجاری ادغام‌شونده را منحل و کلیه دارایی‌ها و تعهدات آن را تحصیل کند. در تعریفی کامل‌تر برای ادغام باید گفت: ادغام عبارت است از ترکیب دو یا چند شرکت تجاری که در آن غالباً واحد تجاری برتر، واحد تجاری کوچک‌تر را جذب می‌کند و یا منجر به تشکیل شرکت مستقل و جدیدی می‌شود و استقلال مدیریتی خود را به نفع شرکت جدید از دست می‌دهد (حقیقت، ۱۳۸۷: ۱۶۰).

الفاظ و اصطلاحات زیادی در مورد ادغام شرکت‌های تجاری بکار می‌رود. بطور مثال در حقوق کشورهایمانند آمریکا و انگلیس اصطلاح «Merger» بیش از اصطلاحات دیگر استفاده می‌شود. در فرهنگ‌های لاتین این اصطلاح به معنای ترکیب کردن دو یا چند چیز در یکدیگر است. در حقوق ایران قانونگذار در قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران مصوب سال ۱۳۷۰ و قوانین مربوط به ادغام شرکت‌های دولتی در بیشتر موارد خود لفظ ادغام و گاهی اوقات لفظ اختلاط را بکار برده است (بیگی حبیب‌آبادی(الف)، ۱۳۸۳: ۲۴۰).

ادغام در مفهوم کلی، تحت عنوان ترکیب تجاری^۱ مطرح می‌شود. به این معنا که کنترل یک یا دو یا چند شرکت تجاری تحت سیطره یک شرکت تجاری دیگر درآید (عیسائی تفرشی، ۱۳۹۱: ۱۴۰). در این حالت به شرکت تجاری موجود (شرکت تجاری بازمانده)^۲ یا (شرکت تجاری ادغام کننده)^۳ و به شرکت منحل شده (شرکت تجاری ادغام شونده)^۴ یا (شرکت تجاری محو شونده)^۵ گفته می‌شود. در حقوق کشورهای عربی نیز، به ادغام (امتصاص) یا (ابتلاع) می‌گویند و شرکت ادغام شونده را مدغم (فتحه بر روی غ) و شرکت ادغام کننده را مدغم (کسره زیر غ) می‌نامند (سماواتی، ۱۳۹۱: ۲۰۲). بنابراین ادغام شرکت‌های تجاری به یکی از این دو شیوه زیر صورت می‌گیرد:

- ۱- چند شرکت، ضمن محو شخصیت حقوقی خود شخصیت حقوقی واحد و جدیدی تشکیل می‌دهند. که ۱۰۵ در این حالت شخصیت حقوقی تمام شرکت‌ها از بین رفته و شخصیت حقوقی جدیدی ایجاد می‌شود.
- ۲- شرکتی در شرکت دیگر جذب گردد. که در این حالت شخصیت حقوقی شرکت ادغام شونده از بین رفته و در شخصیت حقوقی شرکت دیگر جذب و حل می‌گردد. شخصیت حقوقی یک شرکت باقی می‌ماند و شرکت‌های دیگر با از دست دادن شخصیت حقوقی خود به آن می‌پیوندند (توکلی، ۱۳۹۵: ۹۶).

اصطلاحات مشابه ادغام

در فرهنگ لاتین کمبریج واژه Consolidation به معنای یکی کردن و به وحدت در آوردن چیزهایی که جدا از یکدیگر هستند آمده است. از نظر اصطلاحی این واژه به معنای هر معامله‌ای است که در نتیجه آن کنترل یک شرکت در دست شرکت دیگر است. همینطور واژه Amalgamation که از نظر لغوی به معنای

¹ Business Combination

² Surviving Corporation

³ Merging Corporation

⁴ Merged Corporation

⁵ Disappearing Corporation

ملحق شدن یک سازمان یا گروهی به نوع دیگر آنکه سبب ملحق شدن سازمان‌ها یا گروه‌ها با یکدیگر است. و در معنای اصطلاحی یعنی ترکیب کسب و کار دو یا چند شرکت تحت مالکیت یک شرکت بطوریکه حقوق و منافع اعضای شرکت ترکیب یافته به شرکت ترکیب کننده منتقل می‌گردد. اصطلاح دیگر Acquisition است که از نظر لغوی به معنای اکتساب، تحصیل و به دست آوردن است و در معنای اصطلاحی به معنای تملک شرکت بوده و در این اصطلاح ادغام شرکت به دو صورت است: الف) تحصیل سهام؛ ب) تحصیل دارایی.

مبانی ادغام

عمل ادغام که بین دو یا چند شرکت تجاری واقع می‌شود، پدیده‌ای نو در روابط قراردادی به شمار می‌رود. وقتی قرارداد ادغام بین دو یا چند شرکت تجاری منعقد می‌گردد، همه حقوق و تعهدات از شرکت یا شرکت‌های ادغام شونده به شرکت ادغام کننده منتقل می‌گردد، و در این صورت شرکت یا شرکت‌های ادغام شونده بدون تصفیه منحل می‌شوند. ادغام یک شرکت در شرکت دیگر موجب انحلال آن شرکت بوده و از موارد کلی انحلال محسوب می‌شود (سماواتی، پیشین: ۲۰۱).

اما در عین حال هدف ادغام علاوه بر مطالب مذکور، حفظ شخصیت حقوقی شرکت جدیدی است که از ادغام شرکت‌های منحل شده بوجود آمده است. در شرکت‌های تجاری همیشه به سرمایه بیشتر، مدیریت قوی‌تر و عملیات گسترده نیاز است که تمام این انتظارات با ادغام برآورده می‌شود (خزاعی، ۱۳۸۵: ۵۷).

ادغام در حقیقت وسیله‌ای از اسباب تمرکز فعالیت‌های تجاری محسوب می‌شود. چون تجارت یا یک پروژه اقتصادی مجموعه‌ای از عناصر مادی و انسانی را در بر می‌گیرد که برای تحقق غرض و مقصود معینی به فعالیت می‌پردازند. در باب شرکت‌ها، ادغام وسیله‌ای است که رسیدن به اهداف و نیات را آسان می‌سازد. بنابراین، دو یا چند شرکت که دارای اهداف مشترک هستند می‌توانند برای انجام یک پروژه با هم ادغام شوند (سماواتی، پیشین: ۲۰۲).

ادغام در حقوق ایران

در نظام حقوقی ایران، نه تنها در قانون تجارت مصوب سال ۱۳۱۱ از ادغام شرکت‌ها اعم از شرکت با سرمایه یا شرکت اشخاص بحثی به میان نیامده است، بلکه در لایحه قانونی مصوب سال ۱۳۴۷ نیز کلمه ادغام دیده نمی‌شود. قانونگذار در خصوص احکام ادغام شرکت‌ها و وضعیت تعهدات و مطالبات و تصفیه آنها سکوت کرده و فقط به ذکر اقسام ادغام اکتفا نموده است (توکلی، پیشین: ۹۵). لذا برای اولین بار در قانون شرکت‌های تعاونی مصوب سال ۱۳۵۰ در فصل هجدهم آن از ماده ۹۵ الی ۱۰۷ ادغام شرکت‌های تعاونی مطرح شد.

همچنین در قانون بخش تعاونی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران مصوب سال ۱۳۷۰ هم ماده ۵۳ ادغام شرکت‌های تعاونی را تأیید و تصویب نموده است (خزاعی، پیشین: ۲۱۹).

با وجودی که قانونگذار ما نه در قانون تجارت و نه در لایحه قانونی سال ۱۳۴۷ به این ماهیت حقوقی توجهی نشان نداده است، در این خصوص سوالی مطرح می‌شود مبنی بر اینکه آیا در حقوق ما چنین امکانی برای شرکت‌های تجاری وجود دارد یا خیر؟ در پاسخ بیان می‌شود که اگرچه قوانین تجاری ادغام شرکت‌های تجاری را پیش‌بینی نکرده‌اند، اما مطابق اصول شرکت‌ها می‌توانند در یکدیگر ادغام شده و یا از یکدیگر جدا شوند و این نکته را می‌توان از ماده ۵۸۸ قانون تجارت استنباط کرد. به این معنا که ادغام شرکت‌های تجاری در حقوق ایران نیز قابل تحقق است و بنابر این ماده شخص حقوقی دارای کلیه حقوق و تکالیف شناخته می‌شود. به دنبال این مطلب سوال دیگری که ممکن است ایجاد شود این است که چه کسی یا چه مرجعی می‌تواند در مورد ادغام شرکت یا شرکت‌ها تصمیم‌گیری کند؟ در پاسخ به این سوال نیز بیان می‌شود که در قوانین اروپایی این حق به مجامع عمومی یا نهادهای شرکت داده شده است اما در حقوق ایران این اختیار در دست مجامع نیست و ادغام شرکت با رضایت کلیه شرکایی که قصد انجام این کار را دارند صورت می‌پذیرد. زمانی که بحث ادغام پیش می‌آید ماهیت شرکت کلاً عوض می‌شود یعنی از یک ماهیت وارد یک ماهیت دیگر می‌شود به همین دلیل ادغام نیازمند موافقت همه شرکا و سهامداران است.

۱۰۷

در همین مورد، نکته قابل ملاحظه‌ای را ماده ۹۴ لایحه قانونی مصوب سال ۱۳۴۷ تأیید می‌کند و آن نکته این است که هیچ اکثریتی نمی‌تواند بر تعهدات صاحبان سهام بیفزاید به این معنا که مجامع عمومی نمی‌توانند تحت تغییر اساسنامه اقدام به ادغام شرکت نمایند (www.vanak.org).

در کشور ایران، وجود حوادث و اتفاقات به همراه مباحثی در مجلس شورای اسلامی، بیانگر این مسأله است که قانونگذار ایران در پی تعادل بخشیدن به نظام اقتصادی کشور دست به تدوین مقرراتی زده است. که بخشی از این مقررات شامل ادغام شرکت‌های تجاری است. همانطور که بیان شد تا سال ۱۳۵۰ مقرراتی در این زمینه وجود نداشت و مقنن برای اولین بار این بحث را فقط در مورد شرکت‌های تعاونی مطرح کرد نه در مورد همه شرکت‌های تجاری خصوصاً شرکت‌های سهامی و این روند تا سال ۱۳۸۰ ادامه داشت. تا اینکه قانونگذار مقرراتی در مورد مالیات‌های شرکت‌هایی که موضوع ادغام واقع می‌گردند ایجاد نمود (حقیقت، پیشین: ۱۶۲).

تصمیم‌گیری در خصوص ادغام شرکت

در خصوص اینکه چه کسی می‌تواند درباره ادغام تصمیم‌گیری کند، باید گفت در قوانین اروپایی این حق در اختیار نهادهای شرکت است. مثلاً در حقوق فرانسه این امر از وظایف مجامع عمومی است. اما در حقوق ایران چنین اختیاری به مجامع داده نشده است و در نتیجه در ادغام رضایت کلیه شرکایی که قصد ادغام شرکت را دارند ضروری است. از طرف دیگر چون ماده ۹۴ لایحه قانونی ۱۳۴۷ تأکید کرده است مبنی بر اینکه هیچ اکثریتی نمی‌تواند بر تعهدات صاحبان سهام بیفزاید، تنها راهی که باقی می‌ماند این است که شرکتی که قصد ادغام در شرکت دیگر را دارد با تصمیم مجمع عمومی فوق‌العاده منحل شود و سپس شرکت جدیدی تأسیس گردد (اسکینی، ۱۳۸۷: ۵۶).

۱- تشریفات و شرایط ادغام

برای ادغام دو یا چند شرکت باید تشریفات آمه طی شود و شرایطی فراهم باشد. مهمترین شرایط بطور خلاصه عبارتند از:

الف) کسب موافقت اولیه سهامداران با ادغام: از آنجائیکه ادغام یک شرکت لازمه منحل شدن شخصیت حقوقی آن شرکت یا شرکت‌های ادغام شونده بوده، و ورود سرمایه و سهامداران تازه وارد به شرکت را به دنبال دارد، در نتیجه این امر مستلزم موافقت و به نوعی دخالت مجمع عمومی فوق‌العاده همه شرکت‌های طرف ادغام است.

ب) تصویب طرح ادغام در مجامع عمومی شرکت‌های موضوع ادغام: پس از تهیه و تصویب طرح پیش‌نویس اولیه یا ایده ادغام باید طرح ادغام آماده گردیده و در مجامع عمومی همه شرکت‌های موضوع ادغام با عنوان طرح مشترک ادغام، مطرح و به تصویب برسد (پاسبان، ۱۳۹۱: ۲۱۵).

۲- پرداخت مالیات توسط سهامداران

تعیین عوض برای سهامداران شرکت ادغام شونده در مقابل آنچه از دست می‌دهند و حقوق آنها را کاهش می‌دهد، یکی از مسائل اساسی مطرح شده در خصوص ادغام بوده است. به بیان دیگر شرکت‌های طرف قرارداد در زمان تصمیم‌گیری، باید مشخص کنند که سهامداران در عوض از دست دادن حقوق خود چه چیزی به دست می‌آورند و آنچه دریافت می‌کنند در کدام قالب قرار می‌گیرد؟ ممکن است به صورت سهام، اوراق قرضه، وجه نقد یا هر مال دیگری باشد (حقیقت، پیشین: ۱۶۴).

در مقررات مالیاتی که در بسیاری از کشورها موجود است، از جمله کشور ایران اگر سهامداران در مقابل از دست دادن سهم خود در شرکت یا شرکت‌های ادغام شونده، سهام شرکت جدید را به دست آورند از پرداخت

مالیات معاف می‌شوند. زیرا در این حالت سهامداران سرمایه یا وضعیت حقوقی خود را بعنوان دارنده سهام حفظ نموده و مال یا مبلغی دریافت نمی‌کنند که مشمول مالیات گردد. تنها تفاوت در این است که قبل از اجرای طرح ادغام سهامدار شرکت یا شرکت‌های ادغام شونده بوده‌اند و پس از انجام ادغام سهامدار شرکت ادغام کننده یا بازمانده می‌گردند. اگر سهامداران به جای دریافت سهام وجه نقد یا مالی دیگر اعم از منقول یا غیرمنقول دریافت کنند، باید مالیات بپردازند^۱ (همان، ۱۶۵).

۳- سازمان‌های نظارت کننده بر ادغام

از آنجائیکه اصلی‌ترین دلیل تصویب ادغام برای جلوگیری از انحصار در بازار است، بخشی از قوانین رقابتی را به ادغام و نحوه نظارت بر آن اختصاص داده‌اند. در همین خصوص قانونگذار با هدف همراهی با نظام اقتصادی جهانی در ۲۵ خرداد ماه سال ۱۳۸۷ به تصویب قانون اجرایی اصل ۴۴ اقدام کرد و مواد ۴۴ تا ۸۵ آن را به بحث رقابت و راه‌های جلوگیری از ایجاد انحصار قرار داد (همان، ۱۶۶).

باتوجه به آنکه مطابق ماده ۵۰ قانون فوق‌الذکر کسب نظر شورای رقابت^۲ در خصوص اقدام شرکت‌ها به ادغام نوعی اختیار است که همواره صرف نظر کردن از آن وجود دارد، لذا این امکان هست که در حین ادغام یا پس از آن نیز شورا بتواند «رأساً و یا براساس شکایت هر شخصی اعم از حقیقی و یا حقوقی از جمله دادستان کل یا محل، دیوان محاسبات کل کشور، سازمان بازرسی کل کشور، تنظیم کننده‌های بخشی، سازمان‌ها و نهادهای وابسته به دولت، تشکل‌های صنفی، انجمن‌های حمایت از حقوق مصرف کنندگان و دیگر سازمان‌های غیردولتی بررسی و تحقیق در خصوص رویه‌های غیررقابتی را آغاز و در چارچوب ماده ۶۲ این قانون تصمیم بگیرد» (ماده ۶۳ قانون اجرایی اصل ۴۴ قانون اساسی).

۱۰۹

^۱ بند «ه» ماده ۱۱۱ اصلاحی قانون مالیات‌های مستقیم: «هرگاه در نتیجه ادغام یا ترکیب، درآمدی به هریک از سهامداران در شرکت‌های ادغام یا ترکیب شده تعلق گیرد، طبق مقررات مربوط مشمول مالیات خواهد بود».

^۲ شورای رقابت، شورایی ۱۵ نفره و تنها مرجع رسیدگی به رویه‌های ضدرقابتی است که از میان قضات دیوان عالی کشور، حقوقدانان آشنا به حقوق اقتصاد، صاحب‌نظران اقتصاد، تجارت، صنعت، خدمات و امور مالی تشکیل می‌گردد.

انواع ادغام در حقوق

در حقوق ادغام شرکت‌های تجاری به دو صورت انجام می‌گیرد: ادغام قانونی (واقعی)^۱ و ادغام عملی^۲ که هر یک به دو صورت انجام می‌پذیرد. ادغام واقعی دو نوع دارد که عبارتند از: ادغام ساده (یک‌جانبه)^۳ و ادغام مرکب (دوجانبه)^۴. ادغام عملی نیز تقسیم می‌شود به تحصیل دارایی^۵ و تحصیل سهام شرکت^۶. ادغام ساده وقتی صورت می‌گیرد که شرکتی دیگر را در خود حل نماید که در نتیجه این عمل، شرکت شخصیت حقوقی خود را از دست می‌دهد و فقط شرکت اول باقی می‌ماند. ادغام مرکب نیز زمانی صورت می‌گیرد که دو یا چند شرکت در هم حل شده و شرکت جدیدی از دل آنها ایجاد شود. در خصوص ادغام عملی بیان شده به دو نوع است که در نوع اول یعنی تحصیل دارایی، ادغام می‌تواند در نتیجه خریدن دارایی‌های آن شرکت توسط شرکت دیگر باشد و بعد از انعقاد قرارداد شخصیت حقوقی شرکتی که دارایی آن خریده شده است باقی می‌ماند. نوع دوم که تحصیل سهام نامیده می‌شود، به این صورت است که قرارداد ادغام میان یک شرکت و سهامداران شرکتی دیگر منعقد می‌گردد. البته ممکن است ایجاب شرکت ادغام کننده توسط هیأت مدیره شرکت مورد ادغام رد شود. در این صورت هیأت مدیره شرکت ادغام کننده می‌تواند مستقیماً با سهامداران شرکت مورد ادغام وارد معامله شود و سهام آنها را خریداری نماید (رجالی، ۱۳۹۲: ۸۰).

۱۱۰ - ادغام شرکت‌های سهامی

از مهمترین موضوعات در بحث ادغام شرکت‌ها، تعیین آثار و تبعات آن بر بازار، سهامداران، طلبکاران و همچنین بدهکاران غیرسهامدار و حتی مصرف کنندگان است که در این میان شرکت‌های سهامی پیش قدم هستند. و این مسأله به دلیل مزایای فراوان ادغام است که میل به انجام این عمل را در شرکت‌های سهامی زیاد می‌کند. به عبارت دیگر شرکت‌ها برای توسعه فعالیت‌های تجاری خود گاهی با افزایش کارکنان و خرید یا اجاره ابزارآلات و اموال دیگر، سود خود را به حد اکثر می‌رسانند و گاهی در شرکت‌های دیگر ادغام می‌شوند که این روش رشد خارجی نامیده می‌شود. از آنجائیکه ادغام شرکت‌ها کم هزینه‌تر است و در عین حال نتایج بسیاری نیز به دنبال دارد از جمله تقویت مدیریت شرکت، افزایش کمی و کیفی محصولات و همچنین جلوگیری از ورشکستگی، بسیاری از شرکت‌های تجاری از جمله شرکت‌های سهامی مشتاقانه به عمل ادغام گرایش پیدا می‌کنند (همان، ۸۴).

¹ Statutory (actual) Merger

² Practical Merger

³ Simple Merger

⁴ Consolidation Merger

⁵ Acquisition of asset

⁶ Acquisition of stock

با این وجود، همانطور که بیان شد در حقوق ایران، قانون تجارت در خصوص ادغام شرکت‌های سهامی ساکت است. اما در ارتباط با ماهیت حقوقی ادغام واقعی، می‌توان ادغام واقعی شرکت سهامی را تحت عنوان بعضی عقود مقرر در قانون مدنی تحلیل کرد. اگرچه انجام این امر در عمل با مشکلاتی روبرو است، از جمله اینکه در حقوق ما انحلال بدون تصفیه پیش‌بینی نشده است. ثانیاً انتقال تعهدات مدیون مستلزم تبدیل تعهد است و اینکه انتقال سهام سهامداران بدون موافقت آنها عملی نیست. همینطور، احکام پیش‌بینی شده در ماده ۱۰۵ قانون برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران برای ادغام شرکت‌های سهامی کافی نیست و ضروری است که قانونگذار با تدوین مقررات جامع راه را برای ادغام قانونی (واقعی) کلیه شرکت‌های سهامی باز کند (عیسائی تفرشی، پیشین: ۱۴۰).

شرکت‌های سهامی به ۲ طریق می‌توانند شرکت یا شرکت‌های سهامی دیگر را تحت کنترل خود درآورند: از طریق کنترل شرکت یا شرکت‌های سهامی با محو شخصیت حقوقی آنها و دیگری کنترل شرکت یا شرکت‌های سهامی بدون محو شخصیت حقوقی آنها که بر این اساس ادغام شرکت‌های سهامی بر ۲ نوع است: ادغام قانونی (واقعی) و ادغام عملی با این تفاوت که در ادغام قانونی (واقعی)، شخصیت حقوقی شرکت یا شرکت‌های سهامی ادغام شونده محو می‌شود اما در ادغام عملی شخصیت حقوقی شرکت‌ها پس از ادغام باقی می‌ماند. ادغام عملی شرکت‌های سهامی عبارت است از خرید یا تحصیل دارایی یک یا چند شرکت سهامی توسط ۱۱۱ شرکت سهامی دیگر، بدون اینکه شخصیت حقوقی هیچ یک از شرکت‌های سهامی طرف قرارداد محو شود (همان، ۱۴۱).

۲- ادغام شرکت‌های سهامی خاص در شرکت‌های سهامی عام

باتوجه به اینکه مقررات شرکت سهامی عام به نوعی کامل‌تر از شرکت سهامی خاص است، و مباحث حقوقی شرکت سهامی عام تمامی موارد مربوط به شرکت سهامی خاص را پوشش می‌دهد، لذا ادغام این نوع شرکت سهامی در شرکت سهامی عام بلامانع است. اما عکس این موضوع یعنی ادغام شرکت سهامی عام در شرکت سهامی خاص باتوجه به اینکه تشریفات شرکت سهامی عام از انواع دیگر شرکت‌های تجاری پیچیده‌تر است و نهادهای نظارتی مانند بورس اوراق بهادار به شرکت سهامی عام نظارت خاصی دارند، موجه به نظر نمی‌رسد. در نتیجه در لوایح پیشنهادی قانون تجارت برای ادغام شرکت‌های تجاری از یک نوع محدودیتی ایجاد نشده و بنابراین ادغام شرکت سهامی خاص در شرکت سهامی عام امکانپذیر است. اما عکس این مسأله ممکن نیست (www.nikregister.com).

آثار ادغام واقعی بر سهامداران شرکت‌های سهامی ادغام شونده

با انجام ادغام واقعی، تمام حقوق و تعهدات شرکت ادغام شونده به شرکت ادغام کننده منتقل می‌شود و شرکت ادغام شونده بدون تصفیه منحل می‌گردد. در انحلال معمولی پس از پرداخت حقوق طلبکاران و رعایت مقررات مربوط به تصفیه، اگر از دارایی شرکت چیزی باقی مانده باشد، بین سهامداران و یا دارندگان سهم‌الشرکه تقسیم می‌شود. اما زمانی که ادغام واقعی صورت می‌گیرد، وضعیت فرق می‌کند. چون شخصیت حقوقی شرکت‌های سهامی ادغام شونده بدون تصفیه از بین می‌رود و شرکت سهامی ادغام کننده قائم مقام شرکت منحل شده می‌شود.

لازم به ذکر است که در حقوق ایران جزء در مواردی که قانون تجویز نموده است تصرف در حقوق سهامداران ممکن نیست. و بدون رضایت آنها نمی‌توان سهامداران را از شرکت بیرون کرد و یا معادل ارزش سهام‌شان به آنها وجهی داد یا حتی سهام شرکتی دیگر را به آنها واگذار کرد. همچنین هر معامله‌ای که درباره سهامداران و حقوق آنها ایجاد شود، فضولی بوده و قابل تنفیذ یا رد است (www.ghazavat.com).

آثار ادغام واقعی بر سهامداران شرکت ادغام کننده

۱۱۲ سهامداران شرکت ادغام کننده با ادغام شرکت‌ها چه در ادغام به معنای خاص کلمه و چه در ادغام به معنای تصاحب، چندان متأثر نمی‌گردند زیرا شرکت ادغام کننده یا تصاحب کننده پس از انجام عمل ادغام شرکت‌ها شخصیت حقوقی خود را حفظ خواهند نمود و به حیات حقوقی خود ادامه می‌دهد. زیرا قبل از ادغام، شرکت جدیدالتأسیس وجود نداشته که ادغام بتواند بر حقوق سهامداران آن شرکت تأثیر بگذارد. همچنین در لایحه جدید قانون تجارت در ماده ۵۹۹ که در مقام بیان برای سهامداران شرکت‌های موضوع ادغام بوده فقط در رابطه ما به ازای سهام یا سهم‌الشرکه سهامداران یا شرکای شرکت ادغام شونده سخن گفته شده و سخنی از آثار ادغام بر سهامداران یا شرکای شرکت ادغام کننده به میان نیامده است (جعفری صامت (ب)، ۱۳۹۵: ۶۰).

ماهیت حقوقی انتقال دیون در شرکت‌های سهامی

با ادغام شرکت‌ها از جمله شرکت‌های سهامی حقوق شرکت ادغام شونده به شرکت ادغام کننده انتقال می‌یابد. از جمله این حقوق انتقال دیون شرکت ادغام شونده به شرکت ادغام کننده است که البته اینگونه انتقال مشروط به رضایت کلیه طلبکاران است (رجالی، پیشین: ۸۵).

در مورد ماهیت انتقال دیون بر اثر ادغام در این نوع از شرکت‌ها، چند نظریه حقوقی مطرح است. یکی از این نظریات انتقال دین است که ممکن است به نحو قراردادی یا غیرمستقیم در مورد ادغام شرکت‌ها مطرح شود.

اما این نظریه قابل دفاع نیست چون اگر اثر قرارداد انتقال دین باشد، از آنجائیکه این قرارداد فقط بین شرکت ادغام شونده و شرکت ادغام کننده است و طلبکار یا طلبکاران در این انتقال نقشی ندارند و اینکه در حقوق ایران هم خلاف قواعد عمومی قراردادها از جمله اصل نسبی بودن قراردادهاست (مواد ۱۹۶ و ۲۳۱)، این نظریه قابل پذیرش نیست.

نظریه دیگری که می‌توان در این خصوص بیان کرد تبدیل تعهد از طریق تبدیل مدیون است. که این نظریه نیز در خصوص انتقال دیون در شرکت‌های سهامی مورد قبول نیست. چون علاوه بر اینکه طرفین قصدی بر ایجاد تعهد جدید ندارند، هدف اصلی آنها نیز انتقال دیون شرکت ادغام شونده به شرکت جدید است. همچنین شرکت‌های ادغام شونده و پذیرنده ادغام تعهدات و دیون سابق را ساقط نمی‌کنند تا با استفاده از این سقوط تعهدی جدید را تراضی و ایجاد کنند. و حتی اگر بتوانیم تبدیل تعهد را هم در اینجا تصور کنیم، باز طلبکاران شرکت ادغام شونده باید برای تبدیل تعهد راضی باشند (همان، ۸۶).

اثر ادغام بر حقوق سهامداران اقلیت مخالف در ادغام شرکت‌های سهامی

برای تصویب ادغام لازم نیست که کلیه سهامداران یا دارندگان سهم‌الشرکه موافقت خود را اعلام کنند. حال ممکن است تعدادی از سهامداران یا دارندگان سهم‌الشرکه مخالف انجام ادغام باشند که به چنین افرادی^{۱۱۳} سهامداران یا شرکای اقلیت گفته می‌شود. این دسته شرکایی هستند که تا قبل از تصویب طرح ادغام، بطور مستمر سهام یا سهم‌الشرکه خود را در اختیار داشته و درخواست کتبی برای ارزش منصفانه سهام کرده باشند، بدون اینکه در جلسه مجمع عمومی رأی موافق به ادغام داده باشند (بیگی حبیب‌آبادی(الف)، پیشین: ۲۴۹).

چون ادغام در شرکت‌های تجاری به عهده مجمع عمومی فوق‌العاده است و با اکثریت چهارپنجم سهامداران و یا صاحبان سرمایه صورت می‌پذیرد، این امر موجب شده که همیشه سهامداران اقلیت مخالف، در پیشبرد نظرات خود ناموفق عمل کنند. زیرا نادیده گرفتن این دسته از سهامداران و بی‌توجهی به نظر و سلیقه آنها گاهاً سبب می‌شود که سهامداران اکثریت، به دنبال تضییع حقوق سهامداران اقلیت باشند و در این خصوص با یکدیگر تبانی کنند. و بدون موافقت آنها در شرکتی ادغام شوند که موضوع فعالیت و هدفش متفاوت با موضوع و هدف شرکت باشد (حقیقت، پیشین: ۱۷۰). متأسفانه در نظام حقوقی ایران مقرراتی برای حمایت از حقوق سهامداران اقلیت در این مواقع وجود ندارد. اگرچه سکوت قانونگذار ایرانی باعث ضعف در این زمینه شده است اما، شاید بتوان با نظر به ماده ۲۷۶ قانون تجارت تا حدودی این مشکل را برطرف کرد. به این صورت که یک پنجم دارندگان سهام می‌توانند در صورت تخلف، تقصیر و یا عدم رعایت قوانین شکلی یا

ماهوی در انجام طرح ادغام از جانب رئیس هیأت مدیره یا مدیر عامل، به نام و از طرف شرکت و با هزینه خودشان علیه رئیس هیأت مدیره یا تمام یا برخی از اعضاء هیأت مدیره طرح دعوا کرده و کلیه خسارات وارد آمده به شرکت را از آنها مطالبه کنند.

بررسی ادغام در لایحه جدید قانون تجارت

پس از تعریف ادغام و بیان مفهوم و مبانی آن و همچنین بررسی‌اش در نظام حقوقی ایران و شرکت‌های سهامی نوبت به بررسی این نهاد حقوقی تازه تأسیس در لایحه جدید قانون تجارت می‌رسد. قبل از آن لازم به ذکر است که لایحه مذکور در سال ۱۳۸۴ به مجلس شورای اسلامی تقدیم و در صحن علنی مجلس مطرح شد. با تصویب ماده ۹۹ لایحه برنامه پنجم، مجوز ادغام شرکت‌های تجاری، تشکیل شرکت‌های بزرگ و ارائه امتیازات ویژه دولت به آنها صادر شد. همانطور که بیان کردیم بحث ادغام شرکت‌های تجاری به ویژه سهامی از آن مباحثی بوده‌اند که سابقه‌ای در نظام حقوقی ایران نداشته‌اند. در نتیجه تدوین مقررات و قوانین در این باب، کاری سخت به نظر می‌رسد. اگرچه در لایحه مذکور تعریفی از ادغام به چشم نمی‌خورد و فقط به ذکر آثارش به همراه انواع آن بسنده شده، اما همین مورد یکی از ابداعات لایحه جدید قانون تجارت به شمار رفته و از ابتکارات قانونگذاری در کشور ما است. ۱۱۴

در لایحه قانون تجارت همانند مقرراتی که در بیشتر کشورهای جهان وجود دارد، ادغام به دو قسم ساده و ترکیبی بیان شده است با این مضمون که «به جذب یک یا چند شرکت در شرکت دیگر ادغام ساده و به تشکیل شرکت جدید از طریق ادغام حداقل دو شرکت در یکدیگر، ادغام مرکب اطلاق می‌شود. در ادغام ساده شرکت جذب شده و در ادغام مرکب شرکت‌های طرف ادغام، شخصیت حقوقی خود را از دست می‌دهند» (ماده ۵۹۰ لایحه جدید تجارت).

می‌بینیم که در لایحه ادغام به دو دسته فوق تقسیم شده و هیچ دسته‌بندی دیگری در ارتباط با ادغام ساده و ترکیبی وجود ندارد. البته در ماده ۸۰۵ لایحه قانون تجارت از ادغام ساده و ترکیبی، تحت عنوان ادغام یک‌جانبه و دو یا چندجانبه هم نام برده شده است.

حمایت از حقوق سهامداران اقلیت در لایحه جدید تجارت

یکی از دغدغه‌های مطرح شده چه در مرحله تهیه پیش‌نویس و چه در مرحله بررسی و تصویب آن در کمیسیون بازرگری، لحاظ نمودن حقوق سهامداران و شرکای اقلیت بوده است (بیگی حبیب‌آبادی (ب)، ۱۳۸۷:

۴۲۰). در اکثر نظام‌های حقوقی در باب ادغام شرکت‌های تجاری به حقوق سهامداران یا شرکای اقلیت توجه شده و مقرراتی برای حمایت از این دسته از سهامداران یا شرکاء پیش‌بینی گردیده است.

در حقوق ایران اگرچه در مواد ۴۷۴ و ۴۷۷ لایحه جدید قانون تجارت حقوقی برای این دسته از سهامداران در نظر گرفته شده است، اما در مورد اعتراض شرکاء و سهامداران اقلیت به انجام عمل ادغام مقرراتی وجود ندارد. زمانیکه نظام‌های حقوقی اغلب کشورها از جمله کامن‌لو را مورد مطالعه قرار می‌دهیم، می‌بینیم که در آن نظام‌های حقوقی ایجاد مقرراتی برای حمایت از سهامداران و شرکای اقلیت الزامی است. در صورتیکه در نظام حقوقی ایران لایحه جدید تجارت هیچگونه مقرراتی در این زمینه نیاورده است و این غفلت ممکن است موجب سوءاستفاده سهامداران اکثریت و تزییع حقوق سهامداران اقلیت شود. در نتیجه حقوق ایران به ویژه قانون تجارت نیازمند تدوین مقرراتی در این زمینه است (جعفری صامت(الف)، ۱۳۹۳: ۱۷).

مواردی که لایحه جدید تجارت نسبت به آنها سکوت کرده است: در لایحه جدید قانون تجارت، مواردی موجود است که به تفصیل به آنها پرداخته نشده است و یا لایحه نسبت به آنها ساکت است که همین مسأله می‌تواند در عمل مشکلاتی ایجاد کند. یکی از این موارد حمایت از حقوق سهامداران و شرکاء اقلیت بود که به آن اشاره شد. مورد دیگر وجود تشریفات طولانی برای عمل ادغام است که مطابق با موارد مربوطه در لایحه، طرح ادغام مستلزم دو بار تصویب در مجمع عمومی فوق‌العاده است و به نظر می‌رسد این تشریفات ۱۱۵ نباید به حدی طولانی شود که موجب اطاله و کندی در امور شود.

طرح ادغام در حقیقت دورنمای آینده شرکت است و باید بگونه‌ای تنظیم شود که اطلاعات درج شده در آن، به شرکاء و سهامداران کمک کند با وضوح بیشتری نسبت به ادغام تصمیم بگیرند تا از سوءاستفاده‌هایی که ممکن است در پنهان ساختن اطلاعات لازم صورت بگیرد، جلوگیری به عمل آید (همان، ۲۴۴).

مقایسه لایحه جدید و قانون تجارت در باب ادغام

در قانون تجارت مصوب سال ۱۳۱۱ در باب شرکت‌های تجاری بحثی درباره ادغام این دسته از شرکت‌ها به میان نیامده و این قانون در مورد این ماهیت حقوقی ساکت است. همانطور که اشاره شد، این ماهیت حقوقی تا سال ۱۳۵۰ در کشور ایران وجود نداشت و پس از ورود به نظام حقوقی ایران فقط در خصوص شرکت‌های تعاونی وجود داشت که این مسأله از مقررات پراکنده‌ای که درباره ادغام وجود داشت مانند قانون شرکت‌های تعاونی مصوب سال ۱۳۵۰، لایحه قانونی اداره امور بانک‌ها و قانون مالیات‌های مستقیم مصوب سال ۱۳۶۶ قابل استنباط است.

در لایحه جدید تجارت که در سال ۱۳۸۴ در صحن علنی مجلس شورای اسلامی مطرح شد، مشاهده می‌گردد که قانونگذار بخشی جداگانه در خصوص ادغام شرکت‌ها ایجاد کرده است که این مورد در مقایسه با قانون تجارت فعلی یک نوع ابتکار و نوآوری به شمار می‌رود. درحالی‌که در قانون تجارت، فقط در مورد اقسام شرکت‌های تجاری موضوع ماده ۲۰ و قواعد راجع به آنها بیان شده و مباحث تا انحلال و امور تصفیه شرکت‌ها پیش رفته است و چیزی در باب ادغام شرکت‌های تجاری در یکدیگر به چشم نمی‌خورد.

مواد تدوین یافته در فصل ادغام شرکت‌ها در لایحه جدید ۱۳۸۴؛ در لایحه جدید تجارت تعریفی از ادغام به میان نیامده است و بحث آن از ماده ۵۹۰ شروع می‌شود. در ماده نخست این بخش تقسیم‌بندی ادغام به دو قسم ساده و مرکب صورت گرفته که مطابق با تقسیم‌بندی آن در نظام‌های حقوقی اغلب کشورها از جمله انگلیس است. در ادامه ضمن بیان مسئولیت و وظایف شرکاء در شرکت‌های تجاری به بحث در خصوص انواع و شرایط ادغام پرداخته شده است.

همچنین در طی موادی طرح مشترک ادغام قرار داده شده همراه با شرایطی که باید متضمن آنها باشد. علاوه بر این موارد، در ماده ۸۰۷ لایحه تجارت موارد ممنوعیت ادغام بیان شده است که مشخص می‌کند ادغام کدام دسته از شرکت‌های تجاری به موجب مقررات این قانون ممنوع اعلام شده است.

نتیجه‌گیری

مباحثی از قبیل ادغام شرکت‌های تجاری که با نظر به رشد اقتصادی کشور، بحث خصوصی‌سازی شرکت‌ها و باتوجه به کثرت شرکت‌های سهامی در ایران و از طرفی وجود مزیت‌هایی که ادغام دارد و از طرف دیگر نتایج و آثار نامطلوبی که ممکن است انجام این عمل در پی داشته باشد، می‌توان به صراحت گفت بحث ادغام شرکت‌های تجاری و تأثیر آن یکی از مسائل مهم در زمینه حقوق شرکت‌های تجاری است. اگر به دنبال توسعه شرکت‌های تجاری در کشور هستیم باید راهکارهایی مفید برای این امر پیش‌بینی شود و ادغام یکی از این راه‌ها برای توسعه و گسترش شرکت‌های تجاری به شمار می‌رود.

از آنجائیکه ادغام شرکت‌های تجاری می‌تواند موجب تقویت فضای تجاری کشور شود، بنابراین قانونگذاری و وضع قوانینی جامع‌تر در خصوص قرارداد ادغام و تعیین آثار، ماهیت و نتایج ناشی از آن احساس می‌شود. همین‌طور تدوین مقرراتی در حمایت از حقوق سهامداران و شرکای اقلیت چون در لایحه جدید تجارت سخنی در این مورد بیان نشده است و وضعیت حقوقی این دسته از سهامداران و شرکاء پس از انجام عمل ادغام مشخص نشده. پس پیشنهاد می‌شود قانونگذار مقررات لازم را جهت حمایت از حقوق این افراد و جلوگیری از تضییع حق‌شان اتخاذ نماید.

در اغلب نظام‌های حقوقی دنیا ادغام شرکت‌های سهامی تحول یافته درحالیکه در حقوق ایران به این تأسیس حقوقی آنچنان که شایسته است توجه نشده و در قانون تجارت در ارتباط با همین موضوع، چنین عنوانی تا طرح لایحه جدید وجود نداشت. بنابراین ضروری به نظر می‌رسد که قانونگذار براساس نیازهای اقتصادی کشور مقررات و قوانینی در باب ادغام شرکت‌های تجاری از جمله سهامی تدوین کند. که البته این امر در سال ۱۳۸۴ در لایحه جدید تجارت اتفاق افتاد. در کل مباحث جدید مطروحه در لایحه جدید قانون تجارت مانند ادغام شرکت‌ها نوعی ابتکار در قانونگذاری و نوآوری به حساب می‌آید اما پیشنهاد می‌شود، قانونگذار در مورد این ماهیت حقوقی جدیدالتأسیس مقرراتی جامع‌تر تدوین نماید.

فهرست منابع

- ۱- اسکینی، ربیعا (۱۳۸۷)، **شرکت‌های تجاری**، چ ۱۰، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وابسته به اوقاف و امور خیریه.
- ۲- بیگی حبیب‌آبادی(الف)، احمد (۱۳۸۳)، «حقوق سهامداران اقلیت در ادغام شرکت‌های تجاری»، **مجله پژوهش‌های حقوقی**، س ۳، ش ۵.
- ۳- بیگی حبیب‌آبادی(ب)، احمد (۱۳۸۷)، «نقد و بررسی ادغام شرکت‌های تجاری در لایحه قانون تجارت»، **مجله پژوهش‌های حقوقی**، س ۷، ش ۱۴.
- ۴- بی‌نا (۱۳۸۲)، «تجارت»، **موسسه خانه حقوق آریا**، www.Ghazavat.com
- ۵- بی‌نا (۱۳۹۰)، «حقوق سهامداران»، **موسسه خانه حقوق آریا**، www.Ghazavat.com
- ۶- بی‌نا (۱۳۹۳)، «ثبت شرکت‌ها و رتبه‌بندی»، **مجموعه ثبت ونک**، www.Vanak.org
- ۷- بی‌نا (۱۳۹۷)، «حقوق ثبت»، **موسسه حقوقی نیک**، <http://nikregister.com>
- ۸- پاسبان، محمدرضا (۱۳۹۱)، «دگرگونی در نهاد ادغام شرکت‌های تجاری، نقد قانون برنامه پنجم توسعه»، **فصلنامه علمی-پژوهشی تحقیقات حقوقی**، دوره ۱۵، ش ۳.
- ۹- توکلی، محمد مهدی (۱۳۹۵)، **مختصر حقوق تجارت**، چ ۷، تهران: انتشارات طرح نوین اندیشه.
- ۱۰- جعفری صامت(الف)، امیر (۱۳۹۳)، **جنبه‌های حقوقی ادغام شرکت‌های تجاری در حقوق ایران**، چ ۱، تهران: انتشارات چتردانش.
- ۱۱- جعفری صامت(ب)، امیر (۱۳۹۵)، «مطالعه تطبیقی آثار ادغام شرکت‌های تجاری در حقوق ایران و انگلستان»، **پژوهشنامه دو فصلنامه حقوق خصوصی عدالت**، س ۳، ش ۶.
- ۱۲- حقیقت، صبا (۱۳۸۷)، «ادغام شرکت‌های تجاری از منظر قوانین ایران»، **مجله پژوهش‌های حقوقی**، س ۷، ش ۱۴.
- ۱۳- خزاعی، حسین (۱۳۸۵)، **شرکت‌های تجاری**، تهران: نشر میزان.

- ۱۴- رجالی محسن (بی‌تا)، «ماهیت حقوقی انتقال دیون در ادغام شرکت‌های سهامی و آثار آن بر طلبکاران و بدهکاران غیرسهامدار»، **مجله حقوقی دادگستری**، س ۷۷، ش ۸۸.
- ۱۵- سماواتی، حشمت‌اله (۱۳۹۱)، **بررسی و تحقیق پیرامون شرکت‌های تضامنی**، چ ۱، تهران: نشر میزان.
- ۱۶- عیسائی نفرشی، محمد (۱۳۹۱)، «تعریف ادغام قانونی (واقعی) شرکت‌های سهامی و انواع آن از لحاظ حقوقی (مطالعه تطبیقی در حقوق انگلیس و ایران)»، **مجله پژوهش‌های حقوق تطبیقی**، س ۱۶، ش ۳

